

महाराष्ट्र (नागरी क्षेत्रे) वृक्ष संरक्षण आणि संवर्धन
अधिनियम, १९७५ मधील प्रस्तावित सुधारणा.

महाराष्ट्र शासन
पर्यावरण व वातावरणीय बदल विभाग
शासन परिपत्रक, क्रमांक वृक्षअ २०२१/ प्र.क्र.२६ / तां.क.४
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक
मंत्रालय, मुंबई ४०००३२
दिनांक : २४ जून, २०२१

परिपत्रक :

राज्यातील नागरी भागातील वृक्षांचे संरक्षण, संवर्धन व जतन यासाठी, महाराष्ट्र (नागरी क्षेत्रे) वृक्ष संरक्षण आणि संवर्धन अधिनियम, १९७५ (The Maharashtra (Urban areas) Protection and Preservation of Trees Act, १९७५) अस्तित्वात असून, सदर अधिनियम ऑक्टोबर, २०२० मध्ये नगर विकास विभागाकडून पर्यावरण व वातावरणीय बदल विभागाकडे हस्तांतरीत करण्यात आला आहे.

२. पर्यावरणाचे संरक्षण, संवर्धन व जतन करण्याच्या अनुषंगाने महाराष्ट्र (नागरी क्षेत्रे) वृक्ष संरक्षण आणि संवर्धन अधिनियम, १९७५ मध्ये महत्वाच्या तरतूदी करण्याच्या दृष्टिने, अधिनियमामध्ये सुधारणांचा अंतर्भाव करून त्याचे अधिनियमात रूपांतरीत करण्याच्या प्रस्तावास राज्य मंत्रिमंडळाने नुकतीच मान्यता दिली आहे. महाराष्ट्र (नागरी क्षेत्रे) वृक्ष संरक्षण आणि संवर्धन अधिनियम, १९७५ मध्ये प्रस्तावित सुधारणांची टिपणी सोबत जोडपत्र-१ म्हणून जोडली आहे. त्यानुसार, सदर सुधारणा करण्यासाठीची कार्यवाही शासनस्तरावरून स्वतंत्ररित्या सुरू आहे.

३. राज्य मंत्रिमंडळाने मान्यता दिल्यानुसार महाराष्ट्र (नागरी क्षेत्रे) वृक्ष संरक्षण आणि संवर्धन अधिनियम, १९७५ मध्ये सदर सुधारणांचा अंतर्भाव होईपर्यंत राज्यातील स्थानिक वृक्ष प्राधिकरणांना खालील प्रमाणे सूचना देण्यात येत असून, सदर सूचनांचे त्यांनी पालन करावे:-

- (१) स्थानिक वृक्ष प्राधिकरणांनी त्यांच्यास्तरावर प्रकरणे मंजूर करताना महाराष्ट्र (नागरी क्षेत्रे) वृक्ष संरक्षण आणि संवर्धन अधिनियम, १९७५ मधील प्रस्तावित सुधारणांच्या अधीन राहून मंजूरी देण्यात यावी.
- (२) प्रस्तावित सुधारणांमध्ये राज्य स्तरावर “महाराष्ट्र राज्य वृक्ष प्राधिकरण” स्थापन करण्यात येणार असल्याने, महाराष्ट्र वृक्ष प्राधिकरणांच्या कक्षेत येणारे खालील प्रस्ताव त्यांच्याकडे सोपविण्यासाठी तयार ठेवावेत:-
 - (अ) हेरीटेज वृक्ष तोडण्याचे प्रस्ताव.
 - (ब) पाच वर्षे किंवा त्याहून अधिक वयाची २०० पेक्षा अधिक वृक्ष तोडण्या बाबतचे प्रस्ताव. सदर प्रकरणी वृक्षांची संख्या निश्चित केलेल्या मर्यादेत ठेवण्यासाठी प्रकल्पांचे लहान लहान भागात विभाजन केले जाणार नाही याची दक्षता घेण्यात यावी.

४. सदर शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा सांकेतांक २०२१०६२४१७२०४८७६०४ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करुन काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(सु. कि. निकम)

सह सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति :

- १) मा. मंत्री, पर्यावरण व वातावरणीय बदल, यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- २) मा. राज्यमंत्री, पर्यावरण व वातावरणीय बदल, यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- ३) प्रधान सचिव, पर्यावरण व वातावरणीय बदल विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२
- ४) विभागीय आयुक्त (सर्व)
- ५) जिल्हाधिकारी (सर्व)
- ६) आयुक्त, सर्व महानगरपालिका
- ७) प्रादेशिक उप संचालक, नगरपालिका शाखा, विभागीय आयुक्त कार्यालय (सर्व)
- ८) जिल्हा प्रशासन अधिकारी, नगरपालिका शाखा, जिल्हाधिकारी कार्यालय (सर्व)
- ९) मुख्याधिकारी, नगरपरिषदा / नगरपंचायती (सर्व)
- १०) निवडनस्ती, पर्यावरण व वातावरणीय बदल विभाग, मंत्रालय, मुंबई

जोडपत्र-१

महाराष्ट्र (नागरी क्षेत्रे) वृक्ष संरक्षण आणि संवर्धन अधिनियम, १९७५ (The Maharashtra (Urban areas) Protection and Preservation of Trees Act, १९७५) मधील प्रस्तावित सुधारणा ठळक स्वरूपात पुढील प्रमाणे आहेत:-

- १) “हेरिटेज ट्री” ही संकल्पना आणि त्यांच्या संरक्षणासाठी आवश्यक कृती कार्यक्रम
 - ५० वर्षे किंवा त्याहून अधिक वयाचे वृक्ष हे “हेरिटेज ट्री” (प्राचीन वृक्ष) म्हणून परिभाषित केले जाईल. हे वृक्ष विशिष्ट प्रजातींचे असू शकतील. अशा प्रजातीं वेळोवेळी अधिसूचित करण्यात येतील.
- २) वृक्षाचे वय :
 - वृक्षाचे वय ठरविण्यासाठी वन विभागाकडे सध्या असलेल्या प्रचलित पद्धतीबद्दल त्यांच्याशी सल्लामसलत करून पर्यावरण व वातावरणीय बदल विभाग मार्गदर्शक सूचना जारी करेल.
 - वृक्षांना “हेरिटेज ट्री” दर्जा देण्यासाठी व “भरपाई वृक्षारोपणांतर्गत लागवड करावयाच्या झाडाची संख्या निश्चित करण्यासाठी” वृक्षाचे वय हा एक महत्वाचा पैलू आहे.
- ३) भरपाई वृक्षारोपण:
 - तोडल्या जाणाऱ्या वृक्षांच्या वयाच्या संख्ये एवढी नवीन झाडे “भरपाई वृक्षारोपण” म्हणून लावण्यात यावीत.
 - लागवड करताना किमान ६ ते ८ फूट उंचीची रोपे लावण्यात यावीत.
 - हे वृक्षारोपण त्याच ठिकाणी केले जावे. जागा उपलब्ध नसल्यास हे वृक्षारोपण सार्वजनिक जमिनीवर केले जाऊ शकते.
 - अशा प्रकारे लावण्यात येणाऱ्या वृक्षांचे जिओ टॅगिंग करून सात वर्षां पर्यंत संगोपन करणे आवश्यक राहील.
 - नुकसान भरपाई म्हणून वृक्ष लागवड करणे शक्य नसेल तर, तोडल्या जाणाऱ्या वृक्षांच्या मूल्यांकनापेक्षा कमी नसेल एवढी रक्कम अर्जदार जमा करू शकतात.
- ४) मोठ्या प्रमाणातील वृक्ष तोड :
 - पाच वर्षे किंवा त्याहून अधिक वयाची २०० हून अधिक झाडे तोडण्याचा प्रस्ताव महाराष्ट्र राज्य वृक्ष प्राधिकरणाकडे पाठविला जाईल.
 - महाराष्ट्र राज्य वृक्ष प्राधिकरणाने झाडे तोडण्याची शिफारस जरी केली तरी, स्थानिक वृक्ष प्राधिकरण, महाराष्ट्र राज्य वृक्ष प्राधिकरणास त्यांच्या निर्णयावर पुनर्विचार करण्याची विनंती करू शकतील.

- स्थानिक वृक्ष प्राधिकरणाने याची खात्री करून घ्यावी की, वृक्षांची संख्या निश्चित केलेल्या मर्यादेत ठेवण्यासाठी प्रकल्पांचे लहान लहान भागात विभाजन केले जाणार नाही.

५) महाराष्ट्र राज्य वृक्ष प्राधिकरणाची स्थापना व कर्तव्ये :

महाराष्ट्र राज्य वृक्ष प्राधिकरणाची स्थापना:

- वृक्षांच्या संरक्षणा संदर्भात निर्णय घेण्यासाठी राज्यस्तरावर एक वैधानिक प्राधिकरण स्थापन केले जाईल.
- प्राधिकरणाची रचना वेळोवेळी अधिसूचित केल्याप्रमाणे होईल.

मुख्य कार्ये:

- स्थानिक वृक्ष प्राधिकरणाच्या कामकाजावर वेळोवेळी लक्ष ठेवणे.
- राज्यभरातील हेरिटेज वृक्षांचे संरक्षण व संवर्धन.
- हेरिटेज वृक्ष तोडीसाठीच्या अर्जांची सुनावणी.
- पाच वर्षे किंवा त्याहून अधिक वयाची २०० हून अधिक झाडे तोडण्याच्या अर्जांची सुनावणी.
- संरक्षण आणि वृक्ष संवर्धनाशी संबंधित इतर कोणतेही कार्य

६) स्थानिक वृक्ष प्राधिकरणांची रचना :

- वृक्ष तज्ञ हे स्थानिक वृक्ष प्राधिकरणाचा भाग असतील.
- वृक्ष प्राधिकरणाने घेतलेले निर्णय वृक्ष तज्ञांच्या सल्ल्यावर आधारित राहिल.
- नगर परिषदेच्या बाबतीत वृक्ष प्राधिकरणाचे अध्यक्ष “मुख्याधिकारी” राहतील.

७) स्थानिक वृक्ष प्राधिकरणांची कर्तव्ये :

- दर पाच वर्षांनी वृक्षांची गणना केली जाते याची खात्री करतील
- हेरिटेज वृक्षांची गणना आणि संवर्धन
- स्थानिक प्रजातीच्या झाडांची लागवड आणि त्यांचे जतन
- नागरी स्थानिक प्राधिकरणाच्या कार्यक्षेत्रातील सर्व भूमीवरील वृक्षांचे अस्तित्व सुनिश्चित करणे.
- शहरी स्थानिक प्राधिकरणाच्या किंवा सरकारी मालकीच्या जमिनीवर वृक्षारोपण केले जाईल हे सुनिश्चित करणे. हे वृक्षारोपण वैज्ञानिक पद्धतीने, स्थानिक प्रजातींच्या संरक्षणाच्या दृष्टीने व वृक्षारोपणांतर्गत क्षेत्र हे किमान ३३% असेल या उद्देशाने केले जाईल.
- वृक्षांची देखभाल व छाटणी (pruning) शास्त्रोक्त पद्धतीने आणि तज्ञांच्या मार्गदर्शनावर केली जाते हे सुनिश्चित करणे.
- नुकसान भरपाईसाठीची लागवड व त्याचे संगोपन सुनिश्चित करणे.
- वृक्ष उपकराचा उपयोग वृक्षांच्या संवर्धनासाठी सुनिश्चित करणे.
- महाराष्ट्र राज्य वृक्ष प्राधिकरणाने वेळोवेळी नियुक्त केलेल्या इतर कामे / जबाबदाऱ्या पार पाडणे.

८) वृक्ष गणना:

- दर पाच वर्षाने किमान एकदा वृक्ष गणना करावी.
- नवीन तंत्रज्ञानाचा (GIS App) वापरासाठी प्रोत्साहन देणे.

९) लागवडीसाठी सामुहिक जमीन :

- स्थानिक वृक्ष प्राधिकरण वृक्षारोपण करण्याच्या उद्देशाने जमीन सुनिश्चित करेल.
- वृक्षारोपण शास्त्रीय पद्धतीने केले जावे.
- हरित क्षेत्रामध्ये सुधारणा करण्यासाठी स्थानिक प्रजातींच्या वृक्षांच्या लागवडीस प्रोत्साहन देण्यात यावे.
- जागा उपलब्ध नसल्यास भरपाई वृक्षारोपण हे सार्वजनिक जमिनीवर केले जाऊ शकते
- खालील काही वृक्षारोपण पद्धती अवलंबल्या जाऊ शकतात.

(अ) मियावाकी वृक्षारोपण

(ब) अमृत वन

(क) स्मृती वन

(ड) शहरी वने

(१०) वृक्षांचे पुनरोपण :

- पुनरोपण केवळ तज्ञांच्या मार्गदर्शनावर केले जावे.
- पुनरोपण करण्यात येणाऱ्या वृक्षाच्या अंदाजे वया इतके वृक्षारोपण भरपाई म्हणून करावे.

(११) वृक्ष संरक्षणासाठी पर्यायी प्रकल्प :

- प्रकल्पाचे आरेखन करताना कमीत कमी झाडे तोडण्यात यावीत या अनुषंगाने पर्यायी विकल्पांचा विचार केला जावा.

(१२) वृक्ष उपकर :

- महाराष्ट्र वृक्ष प्राधिकरण वृक्ष उपकर वापरासाठी मार्गदर्शक सूचना जारी करेल.

(१३) दंडाच्या तरतुदी :

- दंडाची रक्कम हि वेळोवेळी अधिसूचित केल्याप्रमाणे आकारली जाईल.
- सदर रक्कम प्रति वृक्षास जास्तीत जास्त रु. १ लाख पर्यंत मर्यादित राहील.
